

АНОТАЦІЯ

Руснак Л.В. Доказування та докази в конституційному судовому процесі (на прикладі України та Німеччини). - *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня докторки філософії в галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право - Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2023р.

Узагальнений короткий виклад основного змісту дисертації.

Дисертація є комплексним науковим дослідженням доказування та доказів в конституційному судовому процесі (на прикладі України та Німеччини). В процесі такого дослідження виявлено, що доказування здійснюється у відповідній процесуальній формі, яка кардинально відрізняє конституційний судовий процес від інших способів вирішення справ. Запропоновано визначати доказування в конституційному судовому процесі як розумово-пізнавальну діяльність учасників конституційного провадження, спрямовану на сприйняття об'єктів, їх оцінки та перевірки доказами.

Визначено, що право на доказування слід розглядати як складову належної правової процедури, яка дає особам право постулювати засоби доказування, які виправдовують їхні заяви в процесі чи процедурі, в межах і обсягу, встановлених Конституцією та законом

Обґрунтовано авторське визначення доказів в конституційному судовому процесі – це дані про обставини, які підлягають з'ясуванню у конституційному провадженні у справі, отримані за допомогою процедури та засобами доказування, визначеними законом. Виділено ознаки доказів. Докази - це відомості про обставини справи. Нормативно-правовий акт, який є об'єктом дослідження Конституційного Суду України на предмет його відповідності Конституції України є одночасно письмовим доказом у справі. З його змісту можна отримати відомості (інформацію) про відносини, які ним регулюються, про відповідність чи суперечність положень Конституції України. Носіями інформації (джерелами доказів) є люди, документи, речі. В даному

випадку текст нормативного акту є джерелом доказів. Докази є взаємопов'язані з предметом доказування. За допомогою відомостей можливо встановити наявність чи відсутність обставини, які обґрунтовують вимоги та заперечення сторін та інших обставин, які мають значення для правильного вирішення справи. Ця ознака відображає належність доказів. З'ясувати належність доказів означає встановлення судом наявності юридичного значення для справи. Наприклад, заявник для обґрунтування своєї позиції в якості правового аргументу посилається в конституційній скарзі на порушення його конституційних прав нормою закону, яка була застосована в остаточному судовому рішенні. По-третє, юридичні факти, які підлягають доказуванню, встановлюються засобами доказування, зокрема: пояснення учасників справи, залучених учасників конституційного провадження по суті матеріалів справи, наводячи додаткові аргументи або надаючи іншу інформацію, ніж та, що міститься у відповідному зверненні, документи, висновки експертів та спеціалістів. Конституційне законодавство не поділяє документи на письмові та речові чи електронні докази. Дана ознака доказів підтверджує, що докази мають бути допустимими. По-четверте, отримання та дослідження доказів здійснюється у передбаченій законом процедурі. Всі ознаки доказів повинні бути присутніми в сукупності, відсутність хоча б одного з них свідчить про неможливість використання доказів.

Виділено принципи доказування в конституційному судовому процесі, зокрема принцип юридичної ефективності, принцип єдності доказів, принцип спільності доказів, принцип суспільного інтересу функції доказування, принцип лояльності та чесності або достовірності доказів, принцип суперечливості доказів, принцип гласності доказів, принцип легітимності доказів, принцип недопущення незаконних доказів, принцип свободи доказування, принцип належності, придатності та корисності доказів, принцип належності, придатності та корисності доказів, принцип тягаря доведення. Запропоновано, виходячи з принципу процесуальної рівності учасників конституційного

провадження внести зміни до статті 2 Закону України «Про Конституційний Суд України», в якій передбачити принцип змагальності в усному провадженні.

Доведено, що суддя конституційного суду відіграє фундаментальну роль у доказовій діяльності в конституційному судовому процесі. Суддя-доповідач конституційного суду може ініціювати усний розгляд з метою заслуховування аргументів сторін. Однак специфікою конституційного судового процесу є те, що по кожній справі в межах конституційного провадження, необхідно визначити факти, які підлягають доказуванню. Встановлено, що від категорії конституційного провадження залежить специфіка доказування.

Встановлено, що у Федеральному конституційному суді Німеччини визначається необхідність доведення фактів у конституційному процесі, зокрема: факти, що мають відношення до рішення та винятки щодо необхідності доказів, зокрема: «беззаперечні» факти та очевидні факти (загальні факти та факти, відомі суду); звернення до фактичних висновків інших судів.

З'ясовано, що на відміну від Конституційного Суду України, у Федеральному конституційному суді Німеччини виділяють джерела доказового права та загальні принципи доказування. До джерел доказового права належать прості правові засади (закон «Про Федеральний конституційний суд», процесуальні норми, процедурні правила ФКС), конституційне право та судове право. До загальних принципів доказування у Федеральному конституційному суді Німеччини належать диспозиційна максима проти офіційної максими; принцип переговорів проти принципу розслідування та його обмеження; принцип права бути почутим; усний принцип; принцип негайності; право на справедливий суд; вимога ефективного правового захисту; принцип матеріальної справедливості. Сформульовано відмінності процесуального доказування у діяльності Конституційного Суду України та Федерального конституційного суду Німеччини. Перша відмінність стосується окремих думок суддів Федерального конституційного суду Німеччини. Друга відмінність стосується наявності порушення цього фундаментального або конституційного

права, розуміючи, що обмеження може бути прямим або непрямим. Тоді виникає проблема обґрунтування порушення, яка передбачає визначення інтересу, захищеного заходом, що перевіряється, і встановлення того, чи є обмеження необхідним, належним і пропорційним для захисту цього інтересу.

З'ясовано, що правила про розподіл обов'язку (тягара) доказування не мають закріплення в конституційному законодавстві, однак в результаті аналізу конституційних норм, обов'язок доказування розподіляється за загальним правилом, а саме: кожна сторона доказує ті обставини, на які робить посилання. Сам факт наявності двох спірних сторін в процесі означає наявність різних юридичних позицій у справі та можливість доказування своєї та рівними процесуальними правами сторін. Однак в статті 2 Закону України «Про Конституційний Суд України» серед засад діяльності Суду не визначено принцип змагальності в усному провадженні.

Встановлено, що у конституційних судових процесах, на відміну від звичайних, у яких на сторонах лежить тягар доведення, тому суддя лише наказує надати додаткові докази та для кращого вирішення у виключний спосіб, конституційний суддя бере активну участь у отриманні необхідних доказів для вирішення справ, віднесених до його підсудності. Конституційний суддя, на додаток до доказів, наданих суб'єктом звернення, зазвичай вимагає детальних матеріалів від органу чи особи про факти, які є предметом процесу. Крім того аналізуються рішення конституційного суду або офіційна конституційна доктрина, оскільки Конституційний Суд України повинен дотримуватись своїх попередніх рішень для забезпечення послідовності конституційної юриспруденції.

Встановлено, що в Законах «Про Конституційний Суд України» та «Про Федеральний конституційний суд Німеччини» відсутні правила про розподіл тягара доказування, однак вони впливають з норм, що стосуються з вимог до конституційних подань, звернень та скарг та зумовлені категорією справи, яку розглядає конституційний суд. Також в конституційному провадженні в силу дії принципу повного та всебічного розгляду справ (стаття 2 Закону України

«Про Конституційний Суд України») Конституційний Суд України несе відповідальність за повне дослідження фактів, які мають значення для ухвалення рішення, тому у сторін немає формального тягара доказування. Для ухвалення рішення суд враховує тільки ті факти, в існуванні яких він сам переконався.

Запропоновано вдосконалити Закон України «Про Конституційний Суд України» та визначити етапи оцінки доказів на зразок статті 35 Закону про Конституційний суд Литви: «Докази, надані до Конституційного суду, не мають заздалегідь обов'язкової сили. Суд оцінює докази відповідно до внутрішнього переконання суддів, яке ґрунтується на детальному, всебічному та об'єктивному дослідженні всю сукупність обставин справи в судовому засіданні та з дотриманням закону».

З'ясовано, що в процедурі розгляду конституційних скарг для доступу до Федерального конституційного суду Німеччини ставиться вимога, щоб суб'єкт звернення мав особистий інтерес, Федеральний конституційний суд Німеччини не обмежує розгляд лише порушенням права, на яке посилається під час вивчення основи апеляції, але також перевіряє *ex officio* акти публічної влади, оскаржені з будь-якої точки зору конституційного права. З цієї причини Федеральний конституційний суд Німеччини також може перевірити та підтвердити неконституційність закону в процедурі розгляду конституційної скарги.

Встановлено, що у конституційному судовому процесі відсутня норма, яка б регулювала оцінку доказів. Як правило, використовується принцип вільних доказів, тобто конституційний суддя вільно формує своє переконання на основі фактів, доведених відповідно до обґрунтованої критики, за деякими важливими винятками.

Важливо, щоб прийняті докази були враховані в обґрунтуванні ухваленого рішення. Необхідно, щоб оцінка доказів була раціональною. В конституційних судах України, Німеччини відбувається «спільна оцінка доказів» складом суду. Лише після індивідуальної оцінки доказів суддею-

доповідачем може бути проведена їх ретельна спільна оцінка. Встановлено, що в конституційному законодавстві України, що регулює діяльність Конституційного Суду України поняття та предмет доказування прямо не врегульований, однак, у Регламенті Конституційного Суду України в параграфі 57 вживається термін доказ. З'ясовано, що на стадії збору доказів Конституційний Суд України, так як і Федеральний конституційний суд має широкі повноваження по витребуванню доказів. Так, суддя-доповідач при підготовці справи до розгляду витребує необхідні документи, матеріали, інші відомості, що стосуються справи від суб'єкта звернення, органів державної влади, політичних партій, громадських організацій, залучає спеціалістів для консультацій та дослідження документів. Відповідно і сторони мають право подавати докази. Порядок дослідження доказів в суді по кожній справі встановлюється по кожній справі окремо. Сам суд може змінити цей порядок.

Визначено, що якщо немає чітких нормативних вимог суддя на свій розсуд при оцінці доказів має «керуватися» застосуванням раціональних критеріїв, які логічно виправдовують остаточне рішення, яке суддя ухвалює. Ця «раціоналістична» концепція пов'язана з аналітичною концепцією оцінки доказів.

Встановлено, що внутрішнє переконання як метод оцінки доказів є способом пізнання фактів та обставин справи. Він є методом оцінки доказів щодо їх доказової сили та значення, а також притаманних їм властивостей відповідно до нормативно визначених зовнішніх критеріїв – належності, допустимості, достовірності та достатності. Вирішуючи конкретну конституційну проблему в процесі конституційної аргументації судді конституційного суду як України, так і Німеччини використовують ієрархію конституційних цінностей та забезпечують її конкретизацію в офіційній конституційній доктрині.

Доведено, що докази в конституційному провадженні повинні відповідати вимогам належності, допустимості, достовірності та достатності. Належність доказів визначається предметом доказування по справі, а саме: той

доказ, який може підтвердити або спростувати факти, які входять в предмет доказування у конкретній справі, має значення для справи і повинен бути досліджений судом. Допустимість доказів означає їх належність. Доказ, який не належить до справи, не може оцінюватись в процесі. Крім того, недопустимим є доказ, який отриманий незаконним шляхом, а також не визначеними в законі засобами доказування. Достовірний доказ свідчить про джерело доказування. Якщо джерело доказування має дефекти, є сумніви в його оригінальності (документ) або правдивості (покази учасників), то такий доказ є недостовірним, на ньому не можна обґрунтовувати рішення у справі. Достатність доказів – це така їх сукупність, за наявності якої суд може ухвалити рішення у справі. Кількісно складно визначити достатність доказів, це оціночна категорія, яка має свій зміст в конкретному процесі.

Аргументовано, що в конституційному судовому процесі особливого значення якості доказів набувають принципи права та міжнародна конституційна юриспруденція. Докази є незамінною основою у конституційному процесі, на якій сьогодні ґрунтується будь-яке судове рішення. За його відсутності будь-яке рішення може поставити під сумнів його обґрунтованість, оскільки воно буде відрізнятися від сучасної правової системи. Право на доказування є частиною конституційного права на суд в тому сенсі, що воно є процесуальним засобом отримання справедливого судового рішення.

Ключові слова: конституційне судочинство, Конституційний Суд України, доказ, конституційне доказування, суддівський розсуд, тягар доказування, тлумачення права, засоби доказування, Федеральний конституційний суд Німеччини.